

مرور زمان برات و فته طلب و چک

در تفسیر مواد ۳۱۸ و ۳۱۹ قانون مجازات و تعیین مصادیق هر یک از آنها نظریات مختلفی بوجود آمده و آراء متفاوتی صادر گردیده و مقالات عالمانه و مفیدی هم نوشته شده اما برای پراتیسین های حقوقی و اجرا کنندگان قواعد و احکام قانونی اجمال موجود مرتفع نگشته و حقیقت امر روشن نگردیده است.

با توجه باین معنی نویسنده مقاله سعی است که با احتراز از اطاله کلام و تئوریهای غیر عملی ضمن بررسی و تحلیل مواد قانون نتیجه مطلوب را بدست آورده بعلاوه محض رعایت اختصار اغلب بذکر کلمه « برات » اکتفا گشته و از آوردن کلمات « فته طلب و چک » در غالب جاها خودداری شده است زیرا همینکه برات دانسته شد در مورد دو نوع سند دیگر نیز تا حدودیکه مربوط بآنها است قابل تطبیق میباشد.

شرح ماده ۳۱۸

متن ماده : « دعاوی راجعه به برات و فته طلب و چک که از طرف تجار یا برای امور تجارتي صادر شده پس از انقضاء پنجسال از تاریخ صدور اعتراض نامه و یا آخرین تعقیب قضائی در محاکم مسموع نخواهد بود » بطوریکه در متن ماده ملاحظه میگردد فقط برات و فته طلب و چکی مشمول مرور زمان پنجساله است که یا از طرف تجار صادر شده باشد یعنی برات دهنده تاجر باشد. یا اگر برات دهنده تاجر نبوده لاقلاً برای یک امر تجارتي باشد. علاوه بر این تبصره ذیل ماده ۳۱۹ که می گوید :

« حکم فوق در موردی نیز جاری است که برات یا فته طلب یا چک یکی از شرائط اساسی مقرر در این قانون را فاقد باشد . »
یک سری براتها و فته طلبها و چکها را که فاقد شرائط اساسی مقرر می باشند تابع ماده ۳۱۹ قرار داده است.

از تلیق ماده ۳۱۸/ و تبصره ذیل ماده ۳۱۹ چنین استنباط میشود که آنچنان برات و فته طلب و چکی مشمول ماده ۳۱۸/ است که :
اولاً - از طرف تاجر صادر شده باشد خواه برای امر تجارتي و خواه برای امر غیر تجارتي.

ثانیاً - از طرف غیر تاجر ولی برای یک امر تجارتي صادر گشته باشد.
ثالثاً - واجد شرائط اساسی مقرر در قانون تجارت باشد . شرائط اساسی برات در ماده ۲۲۶/ و فته طلب در ماده ۳۰۸/ و چک در ماده ۳۱۱/ قانون تجارت تصریح گردیده.

مرور زمان برات و فته طلب و چك

بدیهی است برات یا فته طلب و یا چکی که وسیله غیر تاجر برای کار غیر تجارتي صادر شده اصولاً مشمول احکام مواد ۳۱۸ و ۳۱۹ قانون تجارت نبوده بلکه تابع مرور زمان عادی است و بهمین جهت مورد بحث ما قرار نخواهند گرفت.

شرح ماده ۳۱۹

متن ماده: « اگر چه برات یا فته طلب یا چك را نتوان بواسطه حصول مرور زمان پنجسال مطالبه کرد دارنده برات یا فته طلب یا چك می تواند تا حصول مرور زمان اموال منقوله وجه آنرا از کسی که بضرر او استفاده بلاجهت کرده است مطالبه نماید »

جهت روشن شدن این ماده باید راجع بموارد زیر توضیحاتی داده شود:

- ۱ - مرور زمان اموال منقوله چیست.
- ۲ - وجه برات کدام است.
- ۳ - استفاده بلاجهت یعنی چه.
- ۴ - استفاده کننده بلاجهت بضرر دارنده برات کیست.

اول - مدت مرور زمان اموال منقوله چیست:

قانون تجارت در اردی بهشت ۱۳۰۱ بتصویب رسیده. در آئین موقع قانونی بنام « قانون مرور زمان اموال منقوله » مصوب تیر ماه ۱۳۰۸ وجود داشته که مدت مرور زمان دعاوی راجع باموال منقوله در ماده ۲ آن ده سال تعیین گردیده است. ماده ۳۱۹ قانون تجارت هم مسلماً ناظر بماده مذکور باشد - این مدت بعداً در ماده ۷۳۷ قانون آئین دادرسی مدنی نیز تأیید شده و بنا بر این در حال حاضر مدت مورد نظر ماده ۳۱۹ همان ده سال تلقی میگردد.

دوم - وجه برات کدام است؟

کلمه وجه بلحاظ استعمالش در حقوق گر چه اصولاً اجمالی ندارد اما بمناسبت موقعیت خاصی که در ماده ۳۱۹ قانون تجارت یا فته دچار ابهام گردیده و همین ابهامی که تا کنون مورد دقت و اذعان نگردیده بیشتر باعث بروز عقاید مختلف شده است.

بنظر نویسندگان وجه برات یا اعتباری است یا واقعی. وقتی اعتباری است که از بابت برات پول نزد طرف موجود نباشد بلکه رابطه حقوقی بین دارنده برات فقط بر مبنای اعتبار برات برقرار است بعکس وجه واقعی که حقیقتاً نزد طرف وجود دارد و دین محقق بمعنای مدنی در ذمه او است. برای روشن شدن مطلب بذکر امثله ذیل پرداخته میشود:

- ۱ - شخصی بدون اینکه مدیون دیگری باشد بوی براتی میدهد تا بتواند از اعتبار آن استفاده کرده و گشایش در کارش حاصل شود و بعداً مسترد دارد.
- ۲ - محال علیه برات را قبول کرده اما محل برات نزد او تأمین نشده.

مرور زمان برات و فته طلب و چك

در این حالات برات نزد برات دهنده یا محال علیه فقط اعتبار دارد نه وجه واقعی اما اگر برات دهنده مدیون محال بوده و برای اداء دین خود برات کشیده یا محل برات نزد محال علیه تأمین بوده در این صورت وجه برات واقعی است.

برای توضیح کاملتر می گوئیم که وجه برات را باید بدون وجه بسند حاوی آن در نظر بگیریم یعنی اینطور فکر کنیم که اگر برات یا فته طلب یا چکی هم صادر نمیشد باز مدعی می توانست آنرا مطالبه نماید یا خیر (صرفنظر از نوع دلیل اثبات دعوی) هر گاه جواب این پرسش مثبت باشد وجه واقعی است و گر نه اعتباری خواهد بود زیرا در صورت اول طرف واقعاً بدهکار است اما در حالت دوم چنین نیست.

سوم - استفاده بلاجهت یعنی چه ؟

این موضوع در حقوق فرانسه به « Enrichissement Sans Cause » و در حقوق اسلام به « اکل مال غیر به باطل » که عصاره و چکیده تمام تئوریهای مربوطه در دو حقوق مزبور میباشند تعبیر گردیده اما چون در مقاله حاضر تفصیل آنها مورد نظر نیست لذا بمتن مطلب پرداخته میشود :

بطور خلاصه اصل اینست که هیچ کس نمیتواند مالی را بدون رضای مالک آن تملک کرده و یا بدون مجوز قانونی مورد استفاده قرار دهد.

خلاف این اصل باید همیشه در قانون منصوص باشد. تجاوز از این اصل بدون نص قانونی ممنوع بوده و تملک یا استفاده بلاجهت محسوب است.

طبیعی است نتیجه استفاده بلاجهت شخص از مال دیگری ضرر صاحب مال خواهد بود و تصور اینکه ممکن است بر استفاده بلاجهتی ضرر مالک مترتب نگردد نامعقول و باور نکردنی است. اما باید توجه داشت که در مورد برات و فته طلب و چك استفاده بلاجهت فقط از وجه واقعی آنها ممکن است نه از وجه اعتباری.

چهارم - استفاده کننده بلاجهت بضرر دارنده برات کیست ؟

تشخیص استفاده کننده بلاجهت موکول به تفسیر مواد ۲۹۰/ و ۲۹۱ قانون تجارت میباشد.

متن ماده ۲۹۰/ « پس از انقضاء مواعد فوق دارنده برات و ظهر - نویسهای برات بر علیه برات دهنده نیز پذیرفته نمیشود مشروط بر اینکه ثابت نماید در سر وعده وجه برات را بمحال علیه رسانیده و در این صورت دارنده برات حق مزاجعه بمحال علیه را خواهد داشت . »

منظور از مواعد فوق مهلت های سه ماهه و شش ماهه مندرج در مواد ۲۸۶ و ۲۸۷ است.

متن ماده ۲۹۱/ : « اگر پس از انقضاء موعدی که برای اعتراض نامه یا برای اقامه دعوی مقرر است برات دهنده یا هر يك از ظهر نویسها بطریق

مرور زمان برات و فته طلب و چک

محاسبه یا عنوان دیگر وجهی را که برای تأدیه برات بمحال علیه رسانیده بود مسترد دارد دارنده برات بر خلاف مقررات در ماده قبل حق خواهد داشت که بر علیه دریافت کننده اقامه دعوی نماید . «

ماده / ۲۹۰ دارای مفهوم مخالف میباشد و آن اینستکه « اگر برات دهنده وجه برات را در سر وعده بمحال علیه نرساند باشد بعد از مواعد مقرر اقامه دعوی علیه وی ممکن خواهد بود . «

از توجه بمواد ۲۹۰ و ۲۹۱ و سایر توضیحات قبلی بخوبی روشن گردید که هر یک از اشخاص ذیل ممکن است از وجه برات بضرر دارنده آن استفاده بلاجهت نمایند :

۱ - محال علیه اگر وجه واقعی برات در سر رسید نزد او موجود بوده ولی بدارنده برات نداده و ببرات دهنده نیز مسترد نداشته است .

۲ - برات دهنده که مدیون محال بوده اما وجه برات را در موعد بمحال علیه نرسانده و یا در صورت رساندن مسترد داشته .

۳ - ظهر نویسی که وجه واقعی برات را از محال علیه استرداد نموده .

۴ - شخص ثالثی که طبق ماده / ۲۳۹ پس از نکول محال علیه برات را قبول کرده ولی بشرح بند یک سابق الذکر عمل نموده .

۵ - شخص ثالثی که بمناسبت وکالت و یا بهر عنوان دیگری واسطه رساندن وجه برات بدارنده آن بوده ولی بناسبرده نرسانده دعوی علیه چنین شخصی صرف نظر از ماده ۳۱۹ قانون تجارت باستناد مقررات عادی نیز پس از ه سال قابل طرح است .

۶ - ضامنی که وجه را از مضمون عنه گرفته ولی بدارنده برات تأدیه ننموده است .

نتیجه

از مجموع مباحث گذشته اینطور نتیجه می گیریم که برات یا فته طلب یا چک از لحاظ مرور زمان به سه (۳) نوع ذیل منقسم میگردد :

۱ - برات و فته طلب و چکی که وسیله غیر تاجر و برای امر غیر بازرگانی صادر شده خواه واجد شرائط اساسی باشد و خواه فاقد آنها .

۲ - برات و فته طلب و چکی که وسیله تاجر و یا از طرف غیر تاجر برای کار تجارتي صادر گشته ولی فاقد شرائط اساسی میباشد .

۳ - برات و فته طلب و چکی که وسیله تاجر خواه برای امر تجارتي و خواه برای امر غیر تجارتي و یا از طرف غیر تاجر برای امر بازرگانی صادر گردیده و واجد شرائط اساسی نیز هست .

از دسته اول در مواد / ۳۱۸ و ۳۱۹ قانون تجارت ذکری به میان نیامده و بنابراین دعاوی ناشیه از آنها مطلقاً تابع مرور زمان عادی مندرج در قانون آئین دادرسی مدنی میباشند .

مرور زمان برات و فقه طلب و چك

دعاوی ناشیه از دسته دوم هم بنا بحکم تبصره ذیل ماده ۳۱۹ از همان ابتدای صدورشان مشمول مرور زمان اموال منقوله یعنی مرور زمان ده ساله تلقی گردیده‌اند. در دعاوی ناشیه از دسته سوم که اسناد تجارتي بمعنای حقیقی کلمه و مورد نظر مقنن بوده اصل مرور زمان ه ساله است زیرا در این مدت هم وجه اعتباری و هم وجه واقعی برات قابل مطالبه می‌باشد. اما پس از انقضاء ه سال استثناء وجه واقعی می‌تواند از کسی که از آن وجه بضرر دارنده برات بشرحی که قبلاً گذشت استفاده بلاجهت کرده مورد مطالبه قرار گیرد و بهمین علت مقنن قانون تجارت این مورد استثنائی را باصل عادی مرور زمان برگشت داده و دعاوی مربوط بآن را تا حصول مرور زمان اموال منقوله شایسته طرح اعلام نموده است.

ولی بطوریکه از مفهوم ماده ۳۱۹ مستفاد می‌شود ممکن است از وجه برات بدون ضرر دارنده آن استفاده با جهت هم بشود مانند اینکه محال علیه وجه برات را بابت بدهی که دارنده برات بوی داشته احتساب نماید و یا برات دهنده بعلت اینکه دارنده برات بعداً بوی مدیون گردیده از رساندن وجه برات بمحال علیه خودداری کرده باشد. بنظر نگارنده این موارد از دائره حکم ماده ۳۱۹ خارج است و پس از ه سال قابل مطالبه نخواهد بود زیرا دو رکن مهم صحت دعوی یعنی ضرر و استفاده بلاجهت در این موارد وجود ندارند مگر اینکه در اثر عدم پرداخت وجه برای زیان دیگری بدارنده آن وارد شده باشد که در چنین حالتی فقط همان زیان دارند (نه اصل وجه برات) شایسته مطالبه خواهد بود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی